

УДК 378.22 : 376. 091.313 – 056.264

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ІНТЕГРАЦІЇ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛОГОПЕДІВ

Наталія Пахомова, Полтавський національний університет ім. В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна, nataliy24@mail.ru

Обґрунтована необхідність інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки логопедів. Розкрита сутність поняття «інтеграція». Схарактеризовані теоретико-когнітивні основи інтеграції медичних, психологічних і педагогічних знань та вмінь у навчальному процесі. Розглянуті якісні й кількісні показники базового критерію інтеграції складових професійної підготовки корекційних педагогів. Теоретико-когнітивний компонент інтеграції складових професійної підготовки логопедів оцінюється за трьома чинниками: рівень сформованості теоретико-методологічних знань із інтегрованих дисциплін; рівень сформованості знань із окремих видів та технологій корекційної роботи; рівень розвиненості інтегративного мислення студентів. Особлива увага приділяється умовам забезпечення ефективної інтеграції складових професійної підготовки логопедів.

Ключові слова: інтеграція, інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових, критерії та показники формування інтегративних знань, професійна підготовка логопеда.

Наталья Пахомова, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленка, г. Полтава, Украина

Условия формирования теоретико-когнитивного компонента интеграции медико-психологической и педагогической составляющих профессиональной подготовки логопедов

Обоснована необходимость интеграции медико-психологической и педагогической составляющих профессиональной подготовки логопедов. Раскрыта суть понятия «интеграция». Охарактеризованы теоретико-когнитивные основы интеграции медицинских, психологических и педагогических знаний и умений в учебном процессе. Рассмотрены качественные и количественные показатели базового критерия интеграции составляющих профессиональной подготовки коррекционных педагогов. Определены параметры оценки и обоснована необходимость повышения уровня сформированности теоретико-когнитивной составляющей интегративной подготовки. Теоретико-когнитивная составляющая интеграции компонентов профессиональной подготовки логопедов оценивается за тремя основными факторами: уровень сформированности теоретических и методологических знаний интегрированных дисциплин, уровень сформирова-

© Пахомова Н., 2015

ности знания отдельных видов и методов коррекционной работы, уровень развития интегративного мышления студентов. Особое внимание уделяется условиям обеспечения эффективной интеграции составляющих профессиональной подготовки логопедов.

Ключевые слова: интеграция, интеграция медико-психологической и педагогической составляющих, критерии и показатели формирования интегративных знаний, профессиональная подготовка логопеда.

Natalya Pakhomova, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko, Poltava, Ukraine

Conditions of formation of theoretical-cognitive components of integration medical-psychological and pedagogical components of professional training of speech therapists

The article shows the need of the integration of medical, psychological and educational components of the training of speech therapists. The essence of the concept of «integration» is disclosed. Theoretical cognitive foundations of the integration of medical, psychological and pedagogical knowledge and skills in the learning process are characterized. Examined the qualitative and quantitative components of the basic criteria of integration components of professional training of the correctional educators. Theoretical and cognitive component integration of medical, psychological and pedagogical components of professional training of the speech therapists evaluated by three major factors: the level of formation of theoretical and methodological knowledge of integrated disciplines, the level of formation knowledge of separate types and techniques of correction work, the level of development of integrative thinking students (speech therapists). Evaluation parameters are defined and the necessity to increase the level of formation theoretical and cognitive component of integrative training is substantiated. The conditions of organization of the integration components professional training are characterized. Particular attention is given to ensuring effective integration of the components professional training of speech therapists.

Keywords: integration, integration of medical, psychological and educational components, measures and indicators of formation of integrative knowledge, training of speech therapists.

Утілення в життя особистісно орієнтованої парадигми освіти висуває нові вимоги до формування фахівців-професіоналів, які мають глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку. Виникає необхідність формування нової генерації корекційних педагогів, які здатні надавати кваліфіковану допомогу особистості з порушеннями психофізичного розвитку у створенні умов для її успішної соціалізації та самореалізації, що передбачає якісну фахову педагогічну, медичну та психологічну підготовку на рівні вимог вищої школи. Вирішення цих завдань пов'язане з вивченням груп дисциплін професійно орієнтованого циклу, які розглядають сучасні тенденції світового й вітчизняного досвіду корекційної допомоги, проблеми та проблемні аспекти її новітніх проявів, ознайомлюють із різноманітними концепціями та методиками проведених досліджень у галузі загальної і корекційної педагогіки, загальної і спеціальної психології та медицини. Інтегративність освітнього процесу, як один із базових чинників розвитку та розкриття потенційних можливостей особистості, знайшло своє відображення в роботах, присвячених підготовці вчителів у системі вищої освіти (В. Арнаутова, В. Беспалько,

О. Бичкова, І. Богатова, С. Дружилов, В. Ільїна, Г. Селевко, Л. Спірін, М. Чапаєв, І. Яковлева та ін.). Про актуалізацію інтегративних тенденцій свідчать дослідження філософських основ інтеграції (С. Клепко та ін.), дидактичних (С. Гончаренко, І. Козловська, О. Савченко та ін.) та психологічних (І. Бех, Т. Яценко та ін.) засад. Дослідженню теоретичних основ і організаційно-методичних аспектів розвитку інтеграції знань в умовах професійної підготовки фахівців присвячені праці А. Беляєвої, В. Беспалько, С. Гончаренко, Ю. Жидецького, Я. Кміта, С. Клепко, Е. Коваленко, О. Шевнюк та ін. Різним аспектам проблеми підготовки дефектологів присвячені фундаментальні роботи українських учених В. Бондаря, І. Дмитрієвої, С. Миронової, Ю. Пінчук, Т. Сак, В. Синьова, Є. Синьової, В. Тарасун, Л. Фомічової, О. Хохліної, М. Шеремет та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишається вивчення інтегративних тенденцій у процесі професійної підготовки дефектологів.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває застосування інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань у процесі корекційно-логопедичної роботи, що забезпечує готовність логопеда до клінічного аналізу патологічних явищ, психолого-педагогічного аналізу особливостей психічного і мовленнєвого розвитку, підвищує ефективність та результативність діагностичної, реабілітаційної, пропедевтичної, корекційної та консультативно-просвітницької діяльності. Складність і багатогранність корекційної діяльності зумовлює необхідність визначення показників теоретико-когнітивного компонента інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки у студентів з метою визначення основних умов та напрямів активізації інтегративних знань. Тому метою є дослідження теоретико-когнітивної складової професійної діяльності як основи оволодіння інтегративними медико-психологічними і педагогічними знаннями і вміннями в процесі професійної підготовки логопедів. *Завданнями* є: характеристика теоретико-когнітивного компонента інтегративної підготовки та визначення психолого-педагогічних умов формування.

Термін «інтеграція» у словнику іноземних слів тлумачиться як об'єднання розрізаних частин у єдине загальне ціле. Він стосується різних сфер життя і вживається в різних науках [6]. Філософський енциклопедичний словник подає визначення цього поняття як певну сторону процесу розвитку, який пов'язаний з об'єднанням у єдине ціле різнорідних частин і елементів [7]. «Енциклопедія освіти» визначає інтегративний підхід в освіті, як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом інтегративного підходу в педагогіці можуть бути цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [2]. Виникнення нових дисциплін, теорій, концепцій інтегрованого характеру відображає синтез взаємодіючих знань та багатоаспектне переплетіння проблем, предметів і методів пізнавальної діяльності, що підтверджує взаємозалежність усіх сфер пізнання від міждисциплінарної інтеграції. Інтеграція медико-психологічної і педагогічної складових у процесі професійної підготовки логопедів, у контексті нашого дослідження, – це динамічний, безперервний, суперечливий процес, який потребує прогностичного підходу, врахування мотивації та особливостей параметрів знань, виявлення специфіки їх структурування, предметних та інтегрованих знань і передбачає застосування адекватних змісту форм, методів, засобів навчання. Інтеграція педагогічних, психологічних і медичних знань і умінь, як правило, пов'язана з узагальненням, ущільненням, концентрацією, які спричинені необхідністю поліп-

шення і полегшення зберігання, передачі, засвоєння і використання цих знань, а також з їх упорядкуванням, класифікацією, систематизацією, взаємопроникненням різних методів пізнання і моделюванням, відтворенням цілісності складно організованих об'єктів.

Беручи до уваги широкомасштабність феномену дослідження, визначено, що об'єктивне оцінювання сформованості інтегративних знань набуває неабиякої значущості у створенні випереджаючих проектів корекційно-педагогічних явищ і процесів на основі їх внутрішньої єдності (діагностичний, реабілітаційний, корекційний тощо). Теоретико-когнітивний компонент окреслюється як базовий відносно до всієї системи підготовки логопедів, характеризує рівень інтегративних знань студентів з медичної, психологічної та педагогічної галузей, які є цілісним відображенням у свідомості майбутнього логопеда єдності складових професійної діяльності. Даний компонент виконує гносеологічну, світоглядну функції; його дія спрямована на забезпечення інформації про відношення між суб'єктом і об'єктом інтегративного пізнання оточуючого світу, закономірності її розвитку та на реалізацію умінь оперувати цією інформацією у різних сферах корекційно-педагогічної і консультативно-просвітницької діяльності. Визначений компонент проявляється у епістемологічній компетентності студентів і слугує критерієм їхньої гносеологічної обізнаності, здатності до інтегративного мислення, пошуку шляхів вирішення комплексних корекційно-педагогічних проблем, доведення теоретичних висновків, формулювання інтертеоретичних положень про розуміння і педагогічне осмислення сутності та складності будь-якого порушення, його глибини, володіння діагностичними методиками, умінням спроектувати корекційно-реабілітаційні заходи відповідно до діагнозу і віку дитини, здатність прогнозувати адаптаційні можливості дитини, набувати медичної, психологічної і педагогічної компетентності для подальшої професійної практичної діяльності, яка реалізується в різноманітних видах (діагностична, корекційно-реабілітаційна, профілактична тощо), інтегруючись із діяльністю представників інших професій.

Основним полем визначення теоретико-когнітивної основи інтегративної підготовки стають конкретні знання з медико-біологічних, психологічних і педагогічних дисциплін та процес формування у корекційних педагогів інтегративного мислення як результат засвоєння науково-теоретичних засад професійної діяльності та вивчення психолого-педагогічних потенційних можливостей особистості.

Теоретико-когнітивний компонент інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки логопедів оцінюється за трьома показниками: рівень сформованості теоретико-методологічних знань із інтегрованих дисциплін; рівень сформованості знань із окремих видів та технологій корекційної роботи; рівень розвиненості інтегративного мислення студентів.

Вихідними позиціями для оцінки якості засвоєння інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових вибрані:

- 1) обсяг знань у вимірах навчальних програм інтегрованих курсів;
- 2) використання інтеграції медико-психологічних і педагогічних знань під час розв'язання навчальних діагностичних, психолого-педагогічних, корекційно-реабілітаційних завдань і дій.

Визначаючи можливі параметри виявлення даних за зазначеними двома показниками (рівнів сформованості теоретико-методологічних та методико-технологічних знань із інтегрованих дисциплін), ми звернулися до загальноприйнятої у вітчизняній дидактиці характеристики якості знань [1, 374; 4]. До характеристик кількості та

якості знань із інтегрованих дисциплін (за першими двома показниками теоретико-когнітивного критерію) відносимо: *повноту* інтеграції медико-психологічних і педагогічних знань (вбачаємо у знаходженні внутрішньої єдності інтегративного знання, розкритті його всезагальних характеристик на засадах виокремлення реальної основи закономірної взаємодії теоретичних знань із професійно орієнтованих дисциплін і практичних умінь у різних видах корекційно-педагогічної діяльності, зокрема це – кількість програмних знань із інтегрованих дисциплін); *конкретність* – обсяг фактичних знань та вміння розкласти їх на елементи (проявляється у здатності конкретизувати загальні основи системи медичних, психологічних і педагогічних знань у корекційній роботі); *глибину* – сукупність осмислених логопедами (студентами) зв'язків і відношень між знаннями з медико-біологічних, психологічних і педагогічних дисциплін, також визначається розумінням внутрішніх і зовнішніх зв'язків між елементами інтегративної системи медико-психологічних і педагогічних знань, тощо; *системність* – осмислення складу і упорядкованості генетично однорідних, але розрізнених знань про предмети і явища навколишньої дійсності в цілісну інтегративну систему за певними властивостями, загальним відношенням єдності, конструктивним принципом, відображає єдність матеріального світу в змісті вищої освіти, базується на істотних зв'язках, що об'єднують предмети і явища педагогіки, властивості яких рельєфно виявляються у процесі систематизації; *систематичність* – осмислення складу медико-психологічних і педагогічних знань у структурі дисциплін професійно орієнтованої підготовки та наукової теорії корекційної педагогіки в цілому; *оперативність* – уміння користуватися інтегративними знаннями у стандартних та нестандартних корекційно-педагогічних ситуаціях, виражається в оволодінні умінням застосовувати набуті інтегративні знання у подібних і варіативних ситуаціях, знаходити узагальнені способи пізнавальних дій у визначених і нових проблемних ситуаціях у процесі корекційної роботи; *гнучкість* – уміння самостійно знаходити варіативні способи застосування інтегративних знань у процесі діагностичної, абілітаційної, корекційної та реабілітаційної діяльності; *узагальненість* – уміння виразити конкретне знання в узагальненій формі (розробка корекційних, реабілітаційних програм); *універсальність* (встановлення загальних закономірностей розвитку інтеграції медико-психологічних і педагогічних знань на основі єдності явищ і процесів об'єктивного світу і законів діалектики).

До кількісної характеристики інтегрованих медико-психологічних і педагогічних знань зараховуємо їхню повноту та конкретність, а до якісної відносимо глибину, систематичність, системність, оперативність, гнучкість, узагальненість, універсальність. Встановлюючи зміст третього показника (рівень розвиненості інтегративного мислення студентів та логопедів), передбаченого для оцінки сформованості інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки, ми виходили із розуміння сутності цього виду педагогічного мислення як процесу виокремлення, формування і розробки способів розв'язання корекційно-педагогічного завдання. В основі лежить розуміння сутності інтеграції складових та її найважливішої форми – інтегративного мислення як такого, що спрямоване на розпізнавання властивостей, характеристик і станів усіх компонентів конкретної корекційно-педагогічної ситуації, на вироблення основ для прийняття і виконання логопедом практичних рішень під час діагностики, корекції, реабілітації, абілітації тощо.

У якості функцій інтегративного мислення як вищого рівня синтезу вербального і образного компонентів під час реалізації практичної діяльності виступають «функ-

ції аналізу конкретних педагогічних ситуацій, постановки завдань у певних ситуаціях діяльності, розробка планів і проектів цих завдань, регуляції процесу здійснення визначених планів, оцінки здобутих результатів» [3, 17].

Отже, можна виділити чотири блоки функцій професійного мислення логопеда в системі інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових: цілепокладальний, мотиваційний, змістовий та контрольно-коригуючий [5, 43]. Вони окреслюють і механізм розвитку та виявлення інтегративного мислення логопеда. Водночас, інтегративне мислення як провідна ознака готовності логопеда до інтегративної діяльності відображає ступінь проникнення до причинно-наслідкових зв'язків корекційно-педагогічного процесу в цілому, а також до важливих для професійної діяльності логопеда «аналізу своєї діяльності, поглядів, переживань, знаходження науково обґрунтованих пояснень успіхів і недоліків, передбачення результатів роботи» [1, 252].

Оцінними параметрами третього показника теоретико-когнітивного критерію (рівень розвиненості інтегративного мислення студента (логопеда)) нами були обрані такі: якість аналізу й оцінки корекційно-педагогічної ситуації; якість інтеграції медичних, психологічних і педагогічних знань для створення необхідних умов щодо ефективної організації корекційно-педагогічного процесу, якість створених діагностичних, корекційних та реабілітаційних програм із застосуванням інтегративних знань; якість педагогічних рішень в обранні методик і технологій корекційного впливу.

Отже, теоретико-когнітивний критерій охоплює, *по-перше*, вміння аналізувати і оцінювати клініко-соматичні, психолого-педагогічні і корекційно-педагогічні явища з позицій інтегративного підходу до власних професійних знань щодо організації корекційної діяльності й особистісних якостей вихованців на основі врахування інтеграції медико-психологічних і педагогічних знань у структурі освітнього процесу з урахуванням потенційних можливостей індивідуальності; *по-друге*, ґрунтовне засвоєння теоретичних засад інтеграції складових професійної підготовки, розуміння сутності комплексного корекційного впливу на людину, успішне оволодіння інтегративними медико-біологічними, клінічними, психологічними і педагогічними знаннями і вміннями, потрібних для практичної діяльності та успішності у процесі опанування професійно орієнтованими дисциплінами.

Якість професійної підготовки, а отже й професійної освіти, визначається нині не лише кількістю і змістом предметів, формами та методами організації навчального процесу, а й розвитком і стимулюванням у майбутніх фахівців пізнавальної активності та прагнення до пошукової діяльності, формування здатності до інтегративності мислення, творчої самостійності й ініціативи, які розглядаються як підґрунтя до інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки.

У процесі експериментального дослідження стану сформованості теоретико-когнітивного критерію у студентів (майбутніх логопедів) ВНЗ було встановлено, що більшість 61,5 % (647 осіб) має середній рівень, 28,6 % (301 особа) – достатній, 5,3 % (56 осіб) – низький і лише 4,6 % (48 осіб) – високий рівні сформованості інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань за визначеним критерієм. У деяких студентів було зафіксовано доволі низький рівень сформованості когнітивних операцій у структурі інтегративного мислення. Отримані експериментальні дані за усіма показниками теоретико-когнітивного критерію, свідчили про те, що в цілому для студентів характерною є відсутність чітких уявлень про інтеграцію медико-психологічних і педагогічних знань у корекційно-педагогічній діяльності, як наслідок, неповністю сформоване ставлення до неї. Проте, абсолют-

на більшість реципієнтів на перших заняттях з інтегрованих курсів виявляє високий рівень зацікавленості цим підходом побудови сучасної особистісно орієнтованої педагогічної парадигми.

Теоретичне обґрунтування інтегративних компонентів в освіті, їх наукове обробка є однією з необхідних умов оновлення навчального процесу, зокрема у вищій школі. Оскільки відбір принципів освіти здійснюється на основі принципів науковості, прогностичності, зв'язку з життям, професійної спрямованості навчання, доцільно акцентувати увагу, на такому аспекті як єдиний підхід не лише до змісту інтегративних знань, а й до навчального процесу загалом. Одним із важливих аспектів дидактики є визначення принципів формування змісту освіти (предметний, модульний тощо). Загальнометодологічні принципи відбору змісту освіти інтеграції складових фахової підготовки передбачають професійно спрямований характер навчального матеріалу, гуманістичну спрямованість змісту, зв'язок теорії з практикою, наголос на системних, фундаментальних знаннях, інтегративність дисциплін, розвивальний характер навчання, взаємозв'язок та взаємообумовленість предметів професійної підготовки тощо.

До провідних системоутворювальних характеристик змісту інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки логопедів можна віднести: відповідність особистісно орієнтованій концепції розвитку сучасної особистості, цілісність інтегративного процесу й органічне пронизування ним усіх ланок навчально-виховного процесу, гуманістичну та духовну спрямованість корекційного процесу. Найважливішими напрямками успішної інтеграції медико-психологічної і педагогічної складових фахової підготовки логопедів визначено: спрямування змісту інтегративної підготовки на досягнення головної мети особистісно орієнтованого навчання у вищому закладі освіти; акмеологічна спрямованість змісту інтегративної освіти логопедів; дотримання інтегративності й варіативності змісту психолого-педагогічної освіти; виділення перспективності інтеграції медичних і психолого-педагогічних методик абілітації, корекції і реабілітації та успішне застосування інтегративних знань у практичній діяльності; побудова інтегративного змісту освіти у вимірах кредитно-модульної системи навчання.

Для забезпечення ефективності функціонування інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процес підготовки через реалізацію кредитно-модульної організації змісту системності й інтегративності навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів визначено провідні психолого-педагогічні умови, створення яких у навчальному процесі у вищій педагогічній школі також підпорядковане вдосконаленню організації системності та інтегративності складових професійної підготовки студентів загалом. Визначаємо три наступні умови.

Поліфакторне діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів (здатності до актуалізації, навчально-пізнавальної, науково-дослідної, науково-пошукової діяльності, самооцінки, самоуправління й самоорганізації) на методологічно-теоретичному, концептуально-змістовому та організаційно-процесуальному рівнях.

Професіоналізація й індивідуалізація змісту інтеграції педагогічної, психологічної і медичної складових професійної підготовки логопедів у ВПНЗ на основі реалізації задачного підходу в організації навчання.

Упровадження активних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування професійних знань і вмінь, що забезпечують реалізацію інтегративної комп-

лексної системи педагогічного впливу на процеси інтеграції педагогічної, психологічної і медичної складових професійної підготовки логопедів.

Створення в навчальному процесі ВПНЗ сукупності визначених педагогічних умов та сформованість теоретико-когнітивного компоненту забезпечує ефективність і результативність інтеграції педагогічних, психологічних і медичних складових професійної підготовки логопедів у вищих педагогічних навчальних закладах як результат належного функціонування відповідної педагогічної системи. Педагогічні дії, згідно з визначеними умовами, дають можливість здійснювати інтеграцію педагогічних, психологічних і медичних знань відповідно до сучасної економічної і соціокультурної ситуації, цілісно осягати процес професійного навчання, регулювати взаємодію викладача і студентів, сформувати теоретико-методологічні й методико-технологічні знання із інтегрованих дисциплін, визначати спрямованість педагогічних технологій з формування інтегративних знань у системі професійної підготовки логопедів та забезпечити оволодіння професійною компетентністю відповідно до рівня і профілю фахової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Енциклопедія освіти / [гол. редактор В. Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Кулюткин Ю. Н. Психологические особенности деятельности учителя : мышление учителя / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Педагогика, 1990. – С. 7 – 26.
4. Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 185 с.
5. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слєпкань. – К. : КПУ, 2000. – 210 с.
6. Современный словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 1992. – 740 с.
7. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Goncharenko S. U.* (1997). *Ukrayinskiy pedagogichniy slovník*. Kyiv : LibId. (In Ukrainian).
2. *Kremen V. G.* (ed). (2008). *Entsiklopediya osviti*. Akad. ped. nauk Ukrayini. Keiv : Yurinkom Inter. (In Ukrainian).
3. *Kulyutkin Yu. N.* (1990). *Psihologicheskie osobennosti deyatelnosti uchitelya : myshlenie uchitelya*. Moscow : Pedagogika, pp. 7 – 26.
4. *Lerner I. Ya.* (1981). *Didakticheskaya sistema metodov obucheniya*. Moscow: Pedagogika. (In Russian).
5. *Siepkan Z. I.* (2000). *Naukovi zasadi pedagogichnogo protsesu u vischiy shkoli*. Kyiv : KPU. (In Ukrainian).
6. *Sovremennyiy slovar inostrannyih slov* (1992). Moscow : Russkiy yazyik.
7. *Ilichev L. F. , Fedoseev P. N.* (eds). (1983). *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar*. Moscow : Sovetskaya entsiklopediya. (In Russian).